

A FÖLDRAJZI NEVEK ELIZIÓJÁRÓL

Írta: INCZEFI GÉZA

A régi stilisztikák is számon tartják a „fordulatosság”-nak azt a formáját, amelyben az erős érzelem hatására valamely szó a mondatban kimarad. E stilisztikai alakzat neve *szóhiány* (*ellipszis*, *elliptikus alakzat*), a jelensége *elizió*. [1] Ezenkívül minden érzelmi indíték nélkül is kieshet a szóösszetétel valamelyik tagja a beszéd tempójának gyorsulása következtében: *tejbefőtt kása*—*tejbekása*, *általvivő út*→*általút*, [2], vagy a német nyelvben *Weißbrotbäcker*→*Weißbäcker*, *Ölbaumzweig*→*Ölzweig*. [3] Mindezek csak akkor tekinthetők rövidülésnek, ha a szó teljes alakjának korábbi használata kimutatható, tehát nem ebben a formában keletkezett az összetétel. A névtudomány a stilisztikából kölcsönözhetette a fenti terminusokat a névrövidülésre, de a nevek természetéből következően tartalmuk a nevek rövidülési folyamatához igazodott, a stilisztikai szempont háttérbe szorult.

Földrajzi neveink alakja nem állandó, hanem fejlődésük folyamán változik. A változásnak a településnevek törzskönyvezése vetett véget, de a határnevekben (leginkább csak a nép ajkán élőknél) a változás ma is állandó folyamat. Módosulhat hangalakjuk, hangtestük gyarapodhat vagy fogyhat. E változások közül igen jelentős a névrövidülés (elizió). Eliziónak nevezzük a névtudományban a névrövidülésnek azt a fajtáját, amelyben a név hangtestéből valamely szó értékű elem kiesik fejlődése folyamán. A hazai és külföldi szakirodalom számon tartja a névrövidülést, és a rövidült neveket *elliptikus nevek* terminussal jelöli. [4] A nevek stilisztikai jellegű eliziójára kevés utalást találunk, csak megemlítik, hogy az újabban keletkezetteknek bizalmas, tréfás hangulatuk van (*San Francisco*→*Frisco*, uo.). A német névanyagban gyakoriak az ún. egybefoglaló nevek (a német szakirodalom *Klammerform* terminussal jelöli), és ezek jellemzője, hogy a teljes név középső tagjának kiesése után a meg rövidült név szoros egységgé válik (pl. *Salzachburg*→*Salzburg*, *Heidelbeerberg*→*Heidelberg*, mint a közszói *Sonntagabend*→*Sonnabend* rövidülés. [5] A névrövidülést számon tartja J. SCHNETZ is [6], és úgy nyilatkozott, hogy leginkább a népnyelvben gyakori e változás (pl. *Oberhammerhütte*→*Oberhütte*), amelyet ő *redukciónak* nevez. Az alapelemek elizióját említi F. MENTZ. de csak az alapelemüket vesztett család-névi eredetű, genitívusi raggal (nem többesjellel!) ellátott nevekről szól (*Burkhardshaus*→*Burkhardshaus*). A szovjet irodalomban B. A. SZEREBRENNYIKOV említi a nevek rövidülését [8], és olyan példát hoz fel, amelyben a meghatározó elem esik ki: *Sztaraja-Russza*→*Russza*. A francia irodalomban A. DAUZAT úgy nyilatkozott [9], hogy leginkább az utolsó tag kiesése folytán rövidülnek a nevek, és ennek az a magyarázata, hogy az első tag tudatosulása már önmaga elég ahhoz, hogy jelölje a helyet.

A magyar nevek rövidülését BENKŐ LORÁND tárgyalja Nyárádmunte névanyagában [10], és „lekopás”-nak nevezi e jelenséget. Megállapítása szerint, ha „a földrajzi név egyik tagja önmagában is elég erős képzettartalmú, akkor a másik tag feleslegessé válik és lemaradhat”. A lekopás formája e területen: a jelzők megmaradása a szer-

kezetből (*Hosszú, Kurta*). A szerző megjegyzi, hogy e jelenség vizsgálatához a történeti adatok nagy tömege szükséges. [11] SÍPOS ISTVÁN Mihályi község levéltári anyagát a maival egybevetve megállapítja [12], hogy a nevek régebbi alakja a mainál mindig hosszabb, néha mondatforma, és ezek a használat folytán egytagúakká egyszerűsödtek (*Avaska cserje* → *Avaska*).

A magyar földrajzi nevek elizióját településneveinkben és határneveinkben egyaránt megvizsgálom. Erre az késztet, hogy a jelenségre történeti adatainkban és élő neveinkben is sok a példa. Településneveink életük folyamán nagyot változtak, és e változás jól kitűnik, ha a különböző időből származó adatokat egybevetjük. E változásoknak sokféle indítéka és formája lehet: Módosulhat hangalakjuk annak következtében, hogy e neveket alkotó köznevek a köznévi változásokat nyomon követik. Így vált például a régi *Koplon*-ból (1279, Cs. I, 100) a mai *Kaplony* (Hnt. 1913), a régi *Hozyumezeu*-ből (1329, Cs. I, 445) 1457-re *Hozzwmezew* (uo.), mai *Hosszúmező* alakult. A szókincs változásait is nyomon követhetjük neveink. A *hajlat* köznevet a *hajlás* váltja fel neveinkben: *Deszki nagyhajlat* → *Deszki nagyhajlás* (INCZEFI, Makó 59). Néha településtörténeti okok következménye a változás, és ebben az esetben a név egyik tagjának cseréje sem ritka jelenség. Az 1427-ből adatolt *Zadorhaza* (Cs. I, 149) 1486-ban *Zádorfalva* alakban található (uo.), és így is állapodik meg (Hnt. 1913) annak következményeként, hogy a település fejlődését nyomon követte: eredetileg egy magányos udvarház környékét jelölte, majd e körül falu keletkezett. [13] A névalkotó tagok efféle cseréje minden településtörténeti indíték nélkül is bekövetkezhet annak következményeként, hogy a közszói szóhasználatban változás történt, és ezt a név is nyomon követte. Így a *szállás* alapelemű határnevek (pl. *Dálszállás, Igásiszállás* stb.) *tanya* alapeleművé váltak (Makó 64). De ezt a változást településneveink már nem követték, ha időközben névkövéletté váltak (pl. *Ferencszállás, Szabadszállás* stb. 1. Hnt.).

A határnevek ilyen természetű (eliziós) változása ma is meglevő folyamat, főleg a telekkönyvben nem rögzített (tehát csak a nép ajkán élő) nevekben, és továbbra is módosítja határneveinek alakját. De a határnevek eliziójának megállapítása elég nehéz feladat, mert a fejlődés folyamatának bemutatásához legtöbbször hiányoznak a történeti adatok. A folyamat meglétét mégis ki lehet mutatni azzal, hogy egyidejűleg sok rövid — hosszú változat él a nép ajkán, amelyek közül igazolni lehet a rövidülés eliziós eredetét. Ilyen rövidülésnek tekintem például a *Garasosbérc* — *Garasos* névpár rövid tagját (Heves 28/160), amelyből végül feltehetően a rövid forma állapodik meg, a hosszú pedig kiesik. De számításba kell venni, hogy valamely hosszú — rövid változat egy időben is keletkezhet (és élhet) a nyelvben, mint valamely terület részletező és kevésbé részletező megnevezése; ilyennek tarthatjuk például az *Alsóvárosnyomás* és *Alsónyomás* (Sz. 8) névpárt. Ha azonban valamely név rövidülésének következtében annak nyelvi formája hiányossá válik azáltal, hogy a szerkezetből csak az egyik tag marad meg, akkor az ilyeneket bátran tarthatjuk alakrövidüléses (eliziós) neveknek. Hiányos például a név, ha a birtokviszonyból csak a jelölt birtokszó marad meg, a birtokos pedig hiányzik, vagy a név valóság-vonatkozását jelölő község elmarad, az ismert összetett családnév egyik eleme kiesik stb.

Ilyen példaim: *Péterlaka* — *Laka* (Sz. 71), *Paplógóhegy* — *Lógóhegy* (Sz. 70; a nevet alkotó meghatározó elem az ismert *Paplogó* családnévből származik), *Zöldfáskút* — *Zódfás* (Sz. 99; eredetileg egy élő fára épített gémeskút, amelynek neve jelöléstágulással a környék nevévé is vált); *Porgányér* — *Porgány*, *Körösér* — *Körös* (Sz. 52, 72). Az eredetibb *Mészvögyipatak* névnek középső tagja kiesett, ezért a két szélső tag került egymással értelmi viszonyba a *Mész pataka* névben (Heves 26/309 = mész

tartalmú patak, eredetileg a mészben gazdag völgyön átfolyó patak; ugyanígy a *Hidegkútivögy* teljes névnek *Hidegvögy* változata (Heves 28/410) csak rövidülés lehet, mert a *Hideg-kút* nevű vízfolyást jelölte az előtag (az a völgy, ahol a *Hidegkút* átfolyik). Ha az alapelem esik ki, akkor egészen más terepalakulatra utalhat a név, mint az eredeti: *Házhelyrét* egy rét neve (Heves 28/187), a rövidült *Házhely* változat viszont e fogalmi körből már elszakadt ugyan, de ugyanazt a rétet jelöli. E példánál azonban kétségünk is támadhat, hogy nem ismét részletező és kevésbé részletező névvel van-e dolgunk.

A településneveknek is volt régen egymás mellett élő teljes és rövid változatuk, és az elliptikus formának állandósulását hosszú történetük folyamán nyomon követhetjük, 1430: *Bwdawereske*, *Wereske* (Cs. I. 420; CodDipl. X, 7. 231), 1454: *Vereczke* (Cs. uo.), de a név korán differenciálódik, 1465: *Nagwereichke*, *Kyswereichke* (uo.). A meghatározó elemeket hivatalos úton a nevek törzskönyvezésekor módosították: *Alsóvereczke*, *Felsővereczke* (Hnt. 1913).

A nevek fejlődéstörténetét vizsgálom, ezért különböző korból származó adatokra van szükségem, ezek bő forrása pedig *Csánki* és *Györffy* műve, de oklevélkiadványaink is használhatók, ha a településnevek fejlődését nyomon követjük. Az említettek figyelembevételével határneveink gyűjteményeit tartalmazó munkákat is feldolgoztam. Gyűjteményem anyagának már futólagos áttekintése is azzal a tanulsággal jár, hogy az anyag rendszerbe foglalása és az elizió okainak felderítése nem kis nehézséggel jár; az anyag természete szerint nagyon szétágazó, egységes szempont szerinti áttekintésük igen bajos. Mégis az elizió oka alapján elkülöníthetők a következő típusok:

a) Az elliptikus név annak a következménye, hogy a névadás alapja megváltozott, a név kieső elemének valóságvonatkozása megszűnt. Ide (határnevek mellett) több olyan településnév is sorolható, amelyek a jelölt település pusztulása után határ-rész nevévé váltak, és a névnek települést jelölő eleme (*-falva*, *-laka* stb.) kiesett. Ezzel a tendenciával számolnunk kell akkor is, ha nem minden ilyen névben érvényesült [14], és ellenpéldák is vannak rá. E nagyméretű falupusztulásoknak más nyelvi következménye is lehet. A falunévhez csatlakozhat olyan jelző, amely a pusztta állapotra utal, vagy a nevet tartalmazó szöveg ad a változásról felvilágosítást. [15] Tárgyunkhoz azonban csak a névrövidülések tartoznak, ezért ezeket vesszük itt számba.

b) Nem kevés azonban azoknak a neveknek a száma, amelyek a nevek természetes belső mozgása következtében rövidülnek, tehát az elizió a rövid megnevezésre való törekvés következménye, Nincsen tehát e nevek alakulásának településtörténeti oka, csupán a neveket alkotó nyelvi változások módosítják hangalakjukat.

E két szempontú elizió érvényesülésének következményeként kieshet az alapelem vagy akár a meghatározó elem, de a többtagú nevek középső elemének kiesése is van példánk. Gyakoribbnak és így tipikusabbnak az alapelem kiesését látom, éppen ezért először az egyes alapelemek eliziójának körülményeit külön is megvizsgálom. Ezen a helyen a következő alapelemek elizióját tárgyalom: *falva*, (*falu*), *egyháza*, *monostor*, *telek*, *vár*, *földe*, *berek*, *kút*, *ér*, *patak*, *hegy*, és összefoglalóan más (ritkábban kieső) elemeket is bemutatok.

1. A *-falva* (*-falu*) alapelemű nevek egy része alapelemük valóságvonatkozásának megszűnése miatt rövidült meg. Ebben a csoportba két típus sorolható. A nevek *-falva* alapelemének valóságvonatkozása akkor szűnhet meg, ha a falu városi rangra emelkedik, és a „*falu*” jelentéstartalma pejoratív értékűvé vált. De akkor is valóságvonatkozás nélkülivé válik a *falu* elem, ha a falu elpusztult, és a név határnévként él tovább. A városi rangra emelkedett falunév eliziójára példám *Makó* nevének ala-

kulása. Feltűnőnek és bizonyító erejűnek tartom, hogy a sok régi *Makófalva* adat (1332—7: *Makofalua*, 1360: *Makofalwa*, INCZEFI, Makó 129) után az 1519-ben jelentkező *Makó* elliptikus név (1519: „Georgio de *Mako*, Pesty. A szörényi bánság III, 167) állandósul, többé nincsen Makófalvára adat, a várossá vált település jelölésére a pejoratív értékű *falu* többé nem jelentkezett. A régi Kolozsvár megyei *Mákó* (1299: *Mako*) neve mindig ebben a rövid alakban élt, míg *Mákófalva*-ra nem bővítették hivatalos úton (Hnt. 1913). A Fehér megyei *Makótelke* alakja viszont állandó maradt [16]. KÁZMÉR MIKLÓS érinti ezt a kérdést [17], és előadja azt a kételyét, hogy a fenti példán kívül mindössze két esetben lehet a változást a várossá válással indokolni, 1609: *Zenth Jánosffalwa*, 1635: *Sz Janosfalua*, 1808: ~, majd *Szentjános*; 1390: *Martonfalwa*, 1471: *Zenthmarthon*, állandósulva *Szentmárton* (uo. 292—3). Továbbá olyan példákat hoz fel, amelyek látszólag e feltevésnek ellentmondanak; ezek *Balázsfalva*, *Ilyefalva*, *Érmihályfalva*, *Hanusfalva*, *Káposztafalu* és *Lajtafalva*, amelyek „oppidumok”, mégis megmaradt nevükben a *-falva* (*-falu*) alapelem. E nevek egyenkénti elemzését nem tartom szükségtelennek annak ellenére, hogy elismerem, hogy az említett szabályszerűség viszonylag kevés példában észlelhető, de vele számolni kell.

Az egykori Fehér megyei *Balázsfalva* a románság jelentős művelődési központjaként vált az utóbbi időben várossá, de a régiségben mindig faluként emlegetik (Leustachius saxerdos de *villa Blasii*, Monumenta Vaticanae Hungariae I, 96). Csánki művében is *villa* vagy *villa magna*, *possessio* megjelölésekkel illeti (V, 867—8), ez pedig falut jelent [18]; Csánki sem a városok, hanem a „helységek” között tárgyalja. A várossá válás előtt lezárult a név magyar alakja (*Balázsfalva* — román *Blaj*), mert várossá csak az utóbbi időben vált. [19] Még megjegyzem, hogy Balázsfalva kettő is volt régen, de a nagyobbiknak volt fontosabb szerepe; a törzskönyvezéskor azután elkülönítették őket: *Balázsfalva*—*Kisbalázsfalva* (Hnt. 1913). A háromszéki *Ilyefalva* nagyközség volt 1913-ban, de még 1944-ben is nagyközség a maga 1550 lakosával. Régebbi állapotáról ezt írhatjuk: A település régen két részből állott: faluból és városból (nem várból?), ezeket egyesítették. 1332—7-ben *villa*-nak jelölik [20], amely a faluk jelölője. [21] 1595-ben taxalis mezőváros vásárral, ettől 1578-ban eltiltják, illetőleg elnéptelenedve megszűnnek a vásárai. 1658-ban csaknem teljesen elpusztult, lakosait legyilkolták és elhurcolták. Később is csupa háború, pusztulás a sorsuk. Újabb időben régi jogairól lemondott, és nagyközséggé alakult. [22] A Hnt. 1882 szerint mezőváros (nagyközség 1395 lakossal, de különös, hogy JANCsó BENEDEK művében [23] 1901-ben meg sem említi, annyira csökkent a jelentősége. Még ehhez megemlítjük, hogy ORTVAY adatai (II, 638) 1331—37-ből (*Elie*, *Heile*, *Helye villa*) úgy is értelmezhetők, hogy a két első adat a várat jelöli, *Helye villa* pedig a falut. Mindezek alapján csak annyit mondhatunk, hogy városi léte nem olyan határozott, története sem olyan, hogy városi rangjának nevében is kifejezésre kellett volna jutnia. Városi élete nem is lehetett, csak a vár otléte emelte jelentőségét. A bihari *Érmihályfalva* régi neve *Nagymihály* (1284: *Nogmihal*, Györffy I, 644; 1434: *Nagh Myhalfalwa*, Csánki I, 599; 1439: *Nagmichal*, uo.). A megye monográfusa JAKÓ ZSIGMOND felhozza [24], hogy prédiúmként emlegetik ugyan, de nagy *falu* volt, amelynek jelentőségét az erre vezető sókereskedelem növelte, emellett vásártartási joggal is felruházzák. Más szerző [25] vásáros, vámszedő helynek, mezővárosnak minősíti, de csak az említett kiváltságai alapján nevezhették így, hiszen csak 14 és fél telekkel jegyzik fel, majd gyarapodik, és 1720-ban 69 jobbágy lakik a helységben. A sárosi *Hanusfalva* 1913-ban kisközség; régebbi minősítései: 1538-ban *possessio*-nak nevezik (Cs. I, 285), 1488-ban *oppidum* a jelzője, és nagyobb helységnek tartják, de nehezen érthető, hogy az 1438-ban még *possessio*-nak nevezett települést [26] 50 év múlva a város megjelölés megillette volna. A régi szepesi *Káposztafalu* 1260-tól szerepel az oklevelek-

ben, de mindig *villa*-ként emlegetik (1260: *villa Kabost*, 1279: *Villa Compositi*, 1295: *Villa Kabust*, 144: *Káposztafalva*. [27] Ezek alapján e kis lélekszámú településeket jelölő nevek egyikében sem volna indokolt az említett településtörténeti ok miatt a *-falu* (*-falva*) alapelem kiesése. Kételkedem abban, hogy a települések minősítése mindig, minden esetben egyöntetű és megbízható volna. Példaként felhozom, hogy Kassát *villa*-nak nevezi egy 1277-ből való oklevél (Gy. I, 102), másutt gyakrabban *civitas* a jelölője (103–4). Debrecen minősítései között gyakori a *villa*, pl. 1332–7: *v. Debrecen*, *sac. de v. Debrecen*; Gy. I, 610, holott ez a faluk jelölője. [28]

Most a *-falva* (*-falu*) alapelemüket vesztő nevek két nagy csoportját mutatom be:

a) A valóságvonatkozás megszűnésének következményeként értékelem, hogy számos *-falva* (*-falu*) alapelemű nevünk elvesztette alapelemét akkor, amikor elpusztult, és csak határrész nevéként él tovább. A falunevekben ez a változás szintén falupusztulás bizonyítéka lehet olykor, nemcsak a latin kommentáló szöveg. [29] A falupusztulást jelölő elizió gondolatát felveti KÁZMÉR is [30], de megjegyzi, hogy csak három név jelölte területen tudja a „pusztasodást” igazolni. A magam adatai között ez a típus gyakoribb, ezért hozom fel azokat, amelyekről a források jelzik, hogy az egykori település neve ma határnév. Természetesen ezenkívül a továbbra is faluként fennmaradó települések nevei közül is több megrövidül, de ezek oka nem a valóságvonatkozás megszűnése, hanem az elizió általános tendenciájának a következménye (1. később).

Itt tehát olyan neveket mutatok be, amelyekről a források közétevéi jegyzik meg, hogy „dűlőnév”-ként él tovább az egykori településnév elliptikus formában, illetőleg az 1913-ból származó Helységnévtár nem tartja számon településként (esetleg mindkét helyen határnévként találjuk), 1427: *Bordafalwa* (Cs. I, 204), 1430: *Bordafalva* (CodDipl. X, 7, 231), ez *Borda* alakban egy pusztta névvé vált (Cs. i. h.). A Hnt. 1913 szerint megfelelője Kelecsényborda nevű kisközség *Borda* nevű része; ez úgy látszik, hogy a település terjedésekor került a faluba, a határrész is benépesült, és falurész nevévé vált. Ezt a típust *másodlagos falurész* névnek minősítettem. [31] Kétséget csak az okozhat, hogy a település nevének alapeleme is *-borda*, de a Hnt. jelzi, hogy a *Kelecsényborda* mesterségesen alkotott név az 1898. évi IV. tc. alapján. A hivatalos név alkotói felhasználták a határrész nevét, de az is megmaradt a helyén, majd beleolvadt a településbe. 1406: *Chakfalwa*, 1506: *Chaak* (Cs. II, 476). Nyoma nem maradt. Egy név változatos életére tanulságos a következő példa, 1463: *Chentryzfalwa*, 1482: *Chenthrizhaza*, 1497: *Czentryzfalwa*, 1513: *Chentthrycz* (Cs. III, 42). Csánki szerint *Csentricfa* nevű dűlő őrzi a nevet. Zala megyéről szóló újabb adatok tájékoztatnak a név további sorsáról, Z. 54/22: Batiz nevű falu határában élő név *Csentëricfa* *Csentericfa*, de a határrész átnyúlik Nagylengyel határába is, Z. 63/31: *Csenteric* (a katonai térképen *Csentericfa*). Tehát a falu pusztulása után megrövidült alapelemmel (*-fa*) vagy anélkül él tovább az egykori településnév határrész nevéként. Gondolhatunk arra, hogy a dunántúli sok *-fa* alapelemű név analógiája településnevet sugalmaz [32], ezért rövidülhetett újra a név Nagylengyel határában a nép ajkán határnévi funkciójában. 1267: *Terra Chepani* (Cs. II, 477), 1289/374: *v. Chepanfolua* (Gy. I, 294), 1342: *Chepanfolua* (Cs. II, 477); majd ingadozás után újra jelentkezik az elliptikus név, 1426: *Chepan*, *Chepanfalwa*, 1450: *Chypan*; Csánki idejében *Csipány* nevű pusztát jelöl (uo.). 1480: *Hernyefalwa*, 1522: *Herne* (Cs. II, 151). Később nyoma vész. 1360: *Harpatokfalva* (?: Hotpatakfalva), 1452: *Hothpathak*, 1469: *Hothpathaka*, 1470: *Hothpathaka*, 1517: *Hathpathok* (Cs. I, 448). *Kazafalva*, Csánki korában *Kaza* határrész név Kismarja mellett (Cs. I, 612). 1346: *Poss. Iwankafolwa*, 1425: *Iwankafalva*, 1501: *Iwanfalwa* (Cs. II, 615). Csánki korában *Ivánka* néven határrész Gálosfa és Hajmás mellett Somogy megyében). 1475: *Katha-*

linfalwa (Cs. I, 557); Csánki a Koltó melletti *Katalin* nevű településsel azonosítja, de ennek nyomát nem lelem. Az eliziót néha névbővülés előzi meg, 1477: *Marthon*, 1488: *Martonfalwa*, 1536: *Marthonfalwa* (Cs. II, 628). Csánki idejében *Márton* nevű puszta őrzi a nevet Somogy megyében (Hnt. 1913: *Martonpuszta*, Vése kk. része). E példák mutatják, hogy van ilyen típusunk, ezzel számolni kell, de számukat csak akkor lehet szaporítani, ha több határnevünk településnévi eredetét a gyűjtések szaporodtával ki tudjuk mutatni. Kevés példánk annak a következménye, hogy határneveinket nem jegyeztük még mindig fel.

b) A nevek nagyobb csoportja a természetes belső mozgás következtében rövidült meg. A *-falva* (*-falu*) alapelem a nevek gyakori használata következtében esett ki több névből. Ide csak azokat soroljuk, amelyek településnévi szerepükben rövidültek meg, tehát az alapelem kiesése nem annak a jelzése, hogy a település elpusztult. 1427: *Chakofalua*, *Czakofalwa* (Cs. I, 132, már Cs. korában és később is *Czakó* alakúra rövidült a régi Gömör és Kishont megyei kisközség neve (Cs. uo. Hnt. 1913). 1381: Poss. *Repafalwa*, 1390: Poss. *Repafalua*, 1495: Poss. *Repa*; és ez az elliptikus név állandósult differenciáló elemmel gyarapodva (Cs. V, 396), *Alsórépa*, *Felsőrépa* neve a régi Marostorda megyében). 1350: *Sydofolua*, 1538: *Zido* 1551: *Sydo* (Moór i. m. 60), 1913: *Zsida* alakját hivatalosan állapították meg a törzskönyvezéskor (Hnt. 1913). Közszeink életében sem ritka a többtagú szavak rövidülése, és jelentéstapadás néven tartjuk számon a jelentés oldaláról tekintve (MMNyR. I, 188). A nevek eliziója is alkalmi rövidülésből indul ki, és eleinte alaki ingadozást eredményez, majd állandósul a használat folyamán. Az alkalmi rövidülésből való kiindulást azok a példák igazolják, amelyekben a legrégebbi adat teljes alakú, de később elliptikus nevek után újra felbukkan a teljes név, végül állandósul az elliptikus név, 1387: *Batyzfolua*, 1404: *Batyz*, 1446: *Bathyzfalwa*, 1501—2: *Bathycz*, 1520: *Batyzfalva* (Cs. V, 74), majd *Batiz* alakban állandósult (Hnt. 1913). A települések neveit az 1898. évi IV. tc. alapján módosították, és néha teljesebb alakban (*Batiz*-t viszont rövid formájában) törzskönyvezték. Ez is az oka annak, hogy a Hnt.-ban néha a régi, teljesebb alakok találhatók. Arra is kell azonban gondolnunk, hogy abban az időben, amikor még a településnevek sem voltak névkövéletek, az egymás után is felbukkanó rövid és hosszú alakok egyidejű névváltozatok voltak, amelyekből hol az egyikről, hol a másikról maradt írásos emlék.

Csak érintem azt a kérdést, hogy az egykori többnyelvű vidéken élő nevekben a *-falva* (*-falu*) alapelem elmaradásával néha együttjár az eliziós névhez idegen képző csatlakozása, máskor pedig a *-falva* alapelem nélküli név képző nélkül is élhet egy ideig [33], majd később jelentkezik az idegen képzővel ellátott név. Az első típusra példa: Sok régi adat után az utolsó teljes név 1515-ből való: *Karachonfalwa*, amely a XIX. században *Kracsunesd* formát ölt (Cs. I, 734); *Iwanfolua*, 1427: *Iwanouch* (Cs. II, 319); 1480: *Komarfalva*, a múlt században *Komarócz* (Cs. I, 261); *Bogdanfolua*, 1481: *Bogdanowcz* (Cs. II, 296); *Baskfalwa*, 1462: *Baskocz* (Cs. II, 293); *Tóthfalw*, 1438: *Tothest* (Cs. V, 143); 1587: *Habdafalw*, 1599: *Habdalcocz*, 1733: *Abdalóc*, ez vált hivatalos névvé (Hnt. 1913; Moór, Westungarn 84). Idegen képző nélkül (valószínűleg magyar névadás eredményeként) már vannak elliptikus neveink más vidékekről, 1441, 1445: *Balihfalva*, 1525: *Balth*, a múlt században *Baltyele* (Cs. I, 726). A magyar hivatalos névadás termékeként újra teljesebb a név: *Báltfalva* (Hnt. 1913). A teljesebb magyar név más nyelvben jelentkező eliziós alakjának eredete szerint tehát két fajtája lehetséges átvétel esetén: A magyar nyelvben ment végbe az elizió, és az érintkező nyelvben képzővel egészült ki; a magyar alapelem az idegen nyelvben (átvételtkor) esett ki, (mert tudatosul magyar jelentést hordozó mivolta), és egyben hozzá valamilyen idegen (szokásos) helynévképző járult. Az sincs azonban

kizárva, hogy párhuzamos, azonos szemléleten alapuló nevekről van szó [34], amelynek azonban csak az egyik alakját ismerjük.

Néhány elliptikus nevünkben a *-falu* alapelem maradt el, 1075: *Mikolafalu*, 1247: *Mykola*, és ez az elliptikus név állandósult a település nevéként is (Gy. I, 462). Jogosan jegyzi meg róla GYÖRFFY (i. h.), hogy *-falu (-falva)* alapelemű nevek „csak a XIII. század elejétől szerepelnek, és így az adatot betoldásnak tekinthetjük”; 1439, 1441, 1445: *Zeldafalu*, *Zewdesfalwa*, *Felsew Zeldes*, 1525: *Zewldes* (Cs. I, 748), a múlt században *Zöldes* (Hnt. 1913); 1075: *Saroufalu*, 1245: *Sarow*, 1332: *Sarow*, Hnt. 1926: *Kissáró* (Gy. I, 471). Bizonyára e névre is érvényes az a megjegyzés, hogy a *-falu* alapelem igen korai az 1075. évi oklevélben (I. Mikolafalu), bár ez hamis oklevél.

Gyakori az *-egyháza*, *-monostor* stb. alapelemek eliziója is. Ezek funkciójuknál fogva újra a településtörténeti vonatkozásokat sugalmazzák, másoknál (főleg a határnevek esetében) csak általános névtudományi indítékokra következtethetünk.

Az *egyház(a)* alapelem eliziójára néhány példám van, és ezek elemzése alapján az előzővel azonos típusokat különíthettem el, de életük igen változatos.

Az alapelem eliziója gyakran új névadási indíték keletkezésével van kapcsolatban. A terület temploma e típus névadója, és amikor e köré falu települt, akkor jelöléstágulással ennek a nevévé is vált. De ebben az esetben az eredeti névadó szerepe (valóságvonatkozása folytán) fölöslegessé válhat és elmaradhat. Így értelmezem a következő eliziót (és bizonyára még sok más példát), 1340: *Bothanyaeghaza* (Gy. I, 848), a mai *Battonya*; 1317/324: t. *Bankeghaz*, 1324: t. seu p. *Bankyghaz*, 1325: v. *Bank* (Gy. I, 597), Debrecenhez tartozó külterület (Hnt. 1913; Gy. i. h.). Ugyanide sorolom azokat a neveket, amelyek már településnévi minőségükben megrövidültek, bizonyára a templom jelentőségének az összenyomás szempontjából háttérbe szorítása következtében (mint előbb), de ebben az eliziós alakjában határrész nevévé vált, 1419: *Meggyeseghaza*, 1488: *Megyes*, Csánki korában *Megyes pusztá* (Cs. I, 740). Mivel a régi megye nyugaton Csanád megyével határos volt (Cs. I. 718.), ezért lehetséges, hogy a Sarkad határában levő *Meggyespusztá* (Hnt. 1913) vele azonosítható.

A következő típusban az *egyház* alapelem a valóságvonatkozás megszűnése miatt eshetett ki, 1367: *Ludaseghaz* (Cs. I, 681), Csánki idejében *Ludas* nevű pusztá. Az egykori település elpusztult, a pusztá nevévé vált határnévben ez valóban fölöslegessé vált. Az egykori település- majd határnév ki is halhatott története folyamán, 1341: *Renduseghaza*, 1346: Poss. *Rendys*, később nincs róla adat (Cs. II, 207).

E típusba tartozó nevek külön csoportját azok alkotják, amelyek egy eredetibb rövid névnek *-egyháza* alapelemmel való bővülései, majd azután következett be az elizió a valóságvonatkozás megszűnése folytán, 1347: *Hurth*, *Horth*, 1468: *Horteghaza*, Csánki idejében *Nagy-* és *Kishort* pusztá Balmazújváros mellett, illetőleg *Hort* (és *Nagy-* és *Kishort* is) e község határnevéként él (Hnt. 1913, 1944). Azonos utat tett meg fejlődésben *Somoskeszi* neve (1338: *Kezy*, 1418: *Kezyeghaz*, Csánki idejében *Keszi*; Cs. I, 735), hivatalosan bővült neve *Somoskeszi* (Hnt. 1913), de továbbra is településnév maradt.

Az *-egyház* alapelemű nevek közül néhány egy korábbi *-ház* alapelemükből bővült, majd esetleg újra rövidült alakban található, 1374: *Hymusház*, 1389: *Hymus Eghaz*, 1542: *Felsehymeseghaz*, *Alsohymeseghaz* (Cs. II, 491). Mai *Himesháza* (Hnt. 1913) a gyakori személynévi előtagúak (pl. *Adorjánháza*) analógiájára alkotott mesterséges alakulat. E típus névadási indítéka valamilyen lakóépítmény, amely jellegzetességével vált névadóvá, a személynévi előtagúak esetében a birtokosának (első települőjének)

hajléka. [35] Egyébként az *egyház*—*háza* alapelem váltására alig van magyarázat (1418: *Levkuseghaz*, ma *Lökösháza*, Cs. I, 739; Hnt. 1913). Csak a gyakori *-háza* alapelemű nevek analógiás hatásának magyarázatára gondolhatunk. Elégge rejtélyes a *-háza*—*egyház* alapelem fejlődése is.

Az előbbihez szorosan kapcsolódnak a *-laka* alapelemű nevek, amelyeket a névtudomány szintén a XIII. század óta terjedő típusnak tart. [36] Ezek eliziójára is a XIV. századból van példám, XIII. század: *Chemperlaca*, 1359: *Cemperd* (Cs. I, 769), később nincs nyoma. E példa azért is tanulságos, mert a *-laka* alapelem eliziója után a név a korabeli, szokásos *-d* helynévképzővel bővült. [37] Arra gondolhatunk, hogy e korban szokásos két névalkotó váltakozik a nem állandósult névben.

A *-háza* alapelemű nevek személynévi meghatározó elemmel a XIII. századtól jelentkező településnév-típusunk, amelynek névadási alapja egy kisbirtokos nemes családi háztartása és gazdasága volt eredetileg [38], majd a név áterjedt a köréje keletkezett településre is. A *-háza* alapelem jelentésének eleven voltával indokolom, hogy ilyen (birtokos személyraggal ellátott!) határneveinkre alig tudok példát, csak tréfás megjelölések, mint a *-falva* (*falu*) alapelemmel alkotott nevek (*Pocokfalva*, *Retekfalva*, *Tökfalva*; Sz. 72, 74, 93). Ezzel szemben a *-ház* alapelem határnévben is előfordul, mert a névadás alapja a tájra jellemző épület: *Fehérház* amely a püspöki uradalomnak fehér színű gazdasági épületét jelölte eredetileg (Makó 163). De a birtokos személyrag hozzájárulhat az eredetileg ragtalan alapelemhez a településnevek analógiájára. Erre jó példa a Szegedtől ÉK-re élő *Hantháza* határnév, amely még Fényes szótárában (II, 88) *Hantház* alakú, és a névadás indítéka föld-, gyepek-kákból emelt építmény, erősítés lehetett. A NySz.-ban több példát találunk felhasználásáról, „Erősíti Székesfehérvárot *hanttal*, toltisekkel”. „Mas *hantból* rakott falatis építetett volt”, „Négy bástyái azután mind *földhantokkal* regulariter rakattak”, „*Hantos* avagy *hantal* fodott kunnyhöcskákban laknac vala”. CzF. is ismeri még a „*Hantokból* csinált kerítést”-t. Az uradalomnak egy ilyen építménye lehetett a névadó. Az analógiás hatás a *-ház* alapelemű településnevekre is kiterjedhet, amint ezt *Sövényháza* neve igazolja, 1348: „Possessio *Süenhaz* vocata” (Cod-Dipl. IX/I, 628), 1455: *Sewenhaz* (Cs. I, 683), majd 1515-től jelentkezik az első *Sewenhaza* alak [39], később a birtokos személyraggal ellátott nagy számú településnév analógiás hatására *-a* birtokos személyraggal bővült alakban állapotodott meg: *Sövényháza*, de a ragtalan alakok még sokáig élnek, 1650: „*Sövényház* faluról jüttenek be közinkben lakni... *Sövényház* falunak földes urinak mondatván” (Reizner IV, 190). A XVIII. században még csak elvétve van *Sövényháza* alakunk, majd állandósul a birtokos személyragos alapelem. Ez a változás településneveink nagy számát érintette, de határneveinknek ilyen bővülésére kevesebb a példa (vö. *Feketeház*, Bkl. 45; *Fehérház*, Makó 163 stb.).

A *-háza* alapelemüket vesztett neveink egy része települést jelöl továbbra is, más részük határnévvé vált ebben az elliptikus alakban. Mindkét típusra néhány példa, 1513: *Almashaza*, Csánki korában *Almás* (Cs. III, 27, Zala megyében); ebben a rövid alakban őrizi a népnyelv ma is (Z. 106), de törzskönyvezéskor a korábbi teljes nevet tették hivatalossá (Hnt. 1913). Egyes nevek elliptikus alakja csak változatként bukkan fel, később válik általánossá, 1389: *Bedewhaza*, *Bedő*, 1458: *Bede*, Csánki korában *Bedő* (Cs. I, 446), majd törzskönyvezéskor e nevet is régi, teljesebb alakjában rögzítik: *Bedőháza* (Hnt. 1913). Egyes *-háza* alapelemű nevek fejlődésük folyamán *-falva* alapeleművé váltottak át, 1355: *Gyulahaza*, 1451: *Gyulafalva* (Cs. I, 448, Máramaros m.); ez utóbbi állandósult, majd törzskönyvezéskor *Máragyula-falva* alakúra bővítették megkülönböztetés céljából (Hnt. 1913). Az alapelemeknek ezt a váltakozását csak úgy értékelhetjük, hogy mindkettő azonos korban szokásos névtípus [40] a névközületté válás előtti ingadozás következménye. A *-háza* alap-

elemű név esetében a névadás alapja a birtokos jelölésen alapul, a *-falva* viszont a birtokos rezidenciája körüli településre. [41] A törzskönyvezéskor gyakran elevenítik fel a régi formát, de arra is van adatunk, hogy olykor az elliptikus nevet törzskönyvezik, 1416: *Zalochhaza, Zalowk*, Csánki korában *Szalócz* (Cs. I, 146), és így válik hivatalossá (Hnt. 1913: *Szalóc* kisközség). A törzskönyvezéskor néha az elliptikus nevet népetimológiás alakban rögzítették, 1256: *Zemekhaza* (Cs. I, 703), 1326: *Scennek*, 1330: *Zemlek* (Gy. I. 870), 1346: *Scemlukhaza*, 1454: *Scemlek* (Cs. I, 703), Csánki korában *Szemlak* (uo. Hnt. 1913). Az a névadás alapja, hogy *Szemlék* ispán öröklött birtoka volt (Gy. I, 870). Emellett már korán kialakulhatott a népetimológiás *Szemlak*, mert már Lipszky (Repertorium) így jegyzi fel. Az eredeti elliptikus nevet törzskönyvezték, 1395: *Ordashaza* poss. in C. Pest (Cod.Dipl. X, 2, 269), 1497: *Ordashaza* (Cs. III, 340), 1913: *Ordas* nagyközség Alsódas külterülete (Hnt., Cs. i. h.); 1320: Johannes dictus *Urdas* (Cs. i. h.) adata igazolja, hogy elizió útján maradt fenn a pusztá személynév. [42] Megrövidülése után is települést jelöl, 1427: *Lewkushaza* (Cs. I, 140), 1435: *Lewkwshaza* (Cod.Dipl. X, 7, 653); hosszú idő múltán a (hivatalosan megállapított) rövid név bukkan fel, Hnt. 1913: *Lőkös* kk.

Az alapelemüket vesztett elliptikus nevek néha képzővel bővíülhetnek, vagy a szóvég módosulhat. Olykor nem lehet megállapítani, hogy nem törzskönyvezéskor módosították-e a nevet. Itt jegyzem meg, hogy a törzskönyvezés módjainak, elveinek vizsgálata fontos volna. Néhány példám, 1360: *Dobracsényhaza*, Csánki idejében *Dubricsony* (Cs. I, 606), 1913: *Doborcsány* kisközség (Hnt. 1913). 1426: *Petermanhaza*, 1498: *Pethermanhaza*, 1498: *Petherman* (Cs. I, 143), 1913: *Petermány* (Hnt. 1913). Képzővel gyarapodott az elliptikus név, 1386: *Zenthushaza*, 1520 k.: *Zenteske*, Csánki korában *Szentes* (Cs. I, 398); törzskönyvezéskor a korábbi kicsinyítő képzős nevet tették hivatalossá (Hnt. 1913: *Szenteske*) azzal a szándékkal, hogy ezáltal a Csongrád megyeitől megkülönböztessék. Egy régi képző késői időben csatlakozott az elliptikus névhez (valamikor 1481 után), 1341: *Detrehaza*, 1481: *Detreh* (Cs. I, 582), 1913: *Detreheim* (Hnt. 1913) (< *Detreh* személynév -m kicsinyítő képzővel. [43])

A *-háza* alapelemű nevek között is számos olyan van, amely csak a település pusztulása után rövidült meg, 1427: *Chobankahaza*, újabb alakja *Csobánka* már határnévként élt (Cs. I, 332; Hnt. 1913). 1427: *Pwhaza* (!), XVI. század: *Pwhahaza*, újabban *Puha* nevű pusztát jelöl (Cs. I, 144). 1414: *Rakushaza*, 1425: *Rakos*, újabban egy pusztá neve (Cs. I, 178; Hnt. 1913). A pusztásodás következményeként végbenő eliziót nyomon követheti a névnek a *-puszta* alapelemmel való gyarapodása, de ezeket gyakran csak a hivatalok alkották, és maguk is használták. Erre példaként felhozom a *Feketeházpuszta* nevet, amelyet csak *Feketeház* alakban ismer a lakos- (Blh. 45). Ugyanígy a *Pusztamérge*s név hosszú ideig csak *Mérge*sipuszta alakban élt a népnyelvben. Ilyen különbség a népi és a hivatalos névhasználat között az utóbbi időkig gyakori volt: *Monostori pusztá*—*Pusztamonostor* (Cs. III, 505; Hnt. 1913; vö. Szabó i. m. 142).

Az elizió útján rövidült nevek azonban nem állapodnak meg okvetlenül, hanem élik a nevekre jellemző életüket; így például differenciálódhatnak is. A *Csobánka*-ra rövidült név (l. fenn) mellé *Alsócsobánka*, *Felsőcsobánka* differenciált nevek keletkeztek, illetőleg hivatalos alkotásként meghatározó elemmel gyarapodhatnak.

A *-telek* alapelemű nevek e tagjának eliziójára is van példánk. Ennek jelentése a földet megszálló települése, a jóság nyári éjszakázásának és téli szállásának állandó helye [44], amely a XIII. század elejétől alkotója régi neveinknek. [45] Ezzel az alapelemmel alkotott nevünk elizió

jelentésű. [46] A név meghatározó elemének *Gyák* és *Gyákos* változata élt, és ez utóbbit törzskönyvezték. A név mindvégig települést jelölt, ezért eliziója csak az általános rövidülési tendencia következménye lehet. Ennek az alapelemnek az eliziójára még van példánk, 1413: *Gyulasteljee*, *Gywlastelke*, 1469: *Gywłws*, 1475: *Gywłs*, 1480 k.: *Gywłs*, 1482: *Gyulas*, 1913: *Gyulás* (Cs. V, 879; Hnt. 1913); 1296: *Pethwrteluke*, után *-laka* alapelemmel is jelentkezik, 1334: *Pethelaka*, 1417: *1417: Pethelaka*, 1344: *Peteteluke*, 1375: *Petetelke*, 1444: *Pethee*, 1461: *Pete*, 1913: *Magyarpete* (Cs. V, 394; Hnt. 1913).

A *monostor* alapelemű nevek annak az emlékei, hogy a területen az egyház szerzetesek lakóhelyéül létesített épületet (épületcsoportot) [47], és ezt sokféleképpen nevezték el. [48] Megnevezték többek között annak a helynek a nevével, ahol létesült, de a fordítottjára is sok a példa: a kolostor neve vált a köréje települt helység nevévé. A *-monostor* alapelemüket veszített nevek mind már településnévként meg rövidültek, egy pedig megrövidülése előtt még az *-egyház* alapeleműre váltott át, 1411: *Vidmonostara*, *Vydmonostr*, 1484: *Wydmonostor*, 1415: *Vydeghaz*, *Wydeg-haza*, Csánki korában *Rácz-Vid* nevű pusztá; Hnt. 1913: *Vid* nevű terület Hajdú-böszörmény határában (Cs. I, 528).

A települések más építménye a *vár*, amelynek képzete szintén háttérbe szorulhat az építmény pusztulásával vagy a település gyarapodásával, 1405: *Castrum Letawar*, 1408: *Leta*, 1441: *Letha*, Magyarléta határában várrom (Cs. V, 672—5). A *-vár* alapelemű név eredetileg magát a várat jelölte, ha csak a mellette keletkezett települést kívánták jelölni, akkor elmaradhatott az alapelem, 1256: *Leuka wara*, 1260: *Castrum de Levka*, 1663-ig ezt az alakot jegyezték fel: 1698: *Leka*, Lipszky: *Léka* (Moór i. m. 88), 1913: *Léka* kk. Vas megyében, amelynek része *Lékavára* (Hnt. 1913).

A most sorra kerülő rövidülések abban térnek el a tárgyalattól, hogy kieső elemük jelentéstartalmánál fogva a rövidülés kapcsolatba se hozható településtörténeti indítékkal. A rövidülés példái között település- és határnevek egyaránt vannak, a szűkösebb történeti adatok mellett a mindinkább gyarapodó határnévgyűjteményekből a példák nagy száma került elő. A településnevek időrendi adatai világosan mutatják az elizióz folyamatot, a határneveknek azonban csak egyidejűleg élő rövid és hosszú változatai állnak egymással szemben. E változás legbiztosabban akkor mutatható ki, ha erre levéltári bizonyítékaink vannak, például 1818: *Sárga part*, 1882: *Sárga szirt*, ma *Sárga* (Sz. 77). Levéltári bizonyíték nélkül az említett megfontolások alapján állapíthatjuk meg az eliziót.

Gyakori a *-földe* alapelem kiesése, 1313: *Terra Gybarthfewldy*, 1314: *Villa Gebarth*, 1428: *Gybarth*, *Gybart*, később nyoma vész a településnek (Cs. II, 486). 1409: *Kuzepfalufelde*, 1455: *Kewzepfalw*, 1467: *Kwzepfalw* (Cs. II, 767). Határneveink közül ide sorolom a következő névpárokat, *Feketeföld—Fekete* (Sz. 29); *Tót-Királföld—Tót-Királi* (Z. 191/92).

Kiesik a *-berek* és a *-kút* alapelem, 1289/291: v. *Wylagus Beruk*, Lip.: *Virágos*, Hnt. 1913: *Virágos* (Gy. I, 406—7), de Csánki már 1388—1406-ból közöl elizióz változatot: *Vyrágos* (Cs. II, 536). A régi Sáros megyei *Kellemeskuta* (1270; CodDipl. V, 1. 19) már korán megrövidül, 1324: *Kellemes*, 1427: *Kelemes*, *Chelemes* (Cs. I, 299), és ez a rövid forma állandósul, Hnt. 1913: *Kellemes* kk. Még olyan példát mutatok be, amelyben a *kút* alapelem kiesése nem a valóságvonatkozás változásával jár együtt, *Bütykös-kút—Bütykös* (Heves 20/188; mindkettő ma szántót jelöl); *Cégér-kútja—Cégér* (Heves 26/221, forrást jelölnek).

A víznévből keletkezett településnevek és határnevek közül több megrövidült az *-ér* és a *-patak* alapelem eliziójával, 1247: *Keukenyer*, 1399—1406: *Keukenyr*, 1408: *Kwkenes* (Cs. I, 699), ma ismeretlen. Az alapelem kiesése után a név az *-s* képző

felvételével e típusba sorolt (l. még a *Cemperd* nevet). Az *-ér* alapelem kiesése gyakori a határnevekben, *Kőrösér—Kőrös* (Sz. 52), *Matyér—Maty* (Sz. 60), *Porgányér—Porgány* (Sz. 72). A *-patak* alapelem is kiesett több névben, 1415, XX, 1416: *Komlospathaca*, *Comlos*, 1427: *Komplos* (!), Csánki korában *Komlóssa* (Cs. I, 300), Hnt. 1913: *Komlóspatak*, hivatalosan rekonstruált név. 1427: *Myglizpataka*, Csánki korában *Miglész* (Cs. I, 141), Hnt. 1913: *Miglészpataka*, rekonstruált hivatalos név. 1341: *Pathchapataka*, Csánki korában *Pacsa* (Cs. I, 143), Hnt. 1913: nincsen adat róla. Erről a csoportról sem állíthatjuk, hogy a felhozott településnevekben az alapelem valóságvonatkozásának megszűnése miatt (nem vizet jelölt később, hanem a víz mellé létesült települést) rövidült meg, hiszen helységnévtárainkból víznévvel jelölt települést többet is találunk (l. az *ér* és a *patak* címszóknál). Ebből egy-két példa: *Nádasér* (az *ér* alapelemből kevesebb a településnév), *Patak*, *Alsópatak*, *Egerpatak*, *Sárpatak*, *Verespatak* stb. A *-patak* alapelem gyakrabban alkotója településneveknek.

A *-hegy* alapelemű nevek (az Alföldön legalább is) a *XVIII.* században terjednek el a szőlőskertek jelölésére, előtte meg a *-szőlő* alapelemű nevek jelölték e kertet. [49] Ezzel az alapelemmel alkotott neveink ezért mind újabb keletűek, és a *-hegy* alapelemű településneveink (l. Hnt.) bizonyára többségükben nem ebből, hanem a „mons” jelentésű szóból származnak. A *-hegy* alapelemet vesztő példáim mind határnevek, mai vagy régebbi szőlők nevei, amelyek a használat folyamán meg rövidültek. A legtöbbnek még eleven a teljes alakja is, *Alpárihegy — Alpári* (Sz. 7), *Bábahegy — Bába* (uo. 10), *Bóna-hegy — Bóna* (Heves 38/36), *Keljől-hegy — Keljő* (Sz. 43), *Neszűrj-hegy—Neszűr* (~Nészűr, Sz. 66) stb.

Égészen másképpen kell megítélnünk a látszólag *-dülő* és *-tábla* alapelemüket vesztett neveinket, mert ezek nagyon gyakran újabban (hivatalos használatból terjedve) *bővültek* ezzel az alapelemmel, ezért nem is tartoznak az elizió körébe. Ilyenek országshatár- és jellemzőjük, hogy a rövid (népi) változat széles körben ismert, a hosszabbat pedig inkább a hivatalok használják, *Cseresnyefás — Cseresnyefajidülő* (Z. 135/17), *Csurgó — Csurgó-dőlő* (Heves 27/32), *Rótkút — Rottkúti dülő* (Sz. 75), *Uj-méris — Uj-mérisi-düllet* (Z. 179/26), *Tizenkilences—Tizenkilencen-táblá* (Heves 38/20).

Más kieső alapelemek eliziójának okait elkülönítve nem vizsgálhatjuk, mert a legváltozatosabb jelentéstartalmúakra van példánk, és ezért nyilvánvalóan csak az általános nyelvi rövidülés körébe tartoznak. Csak néhányat mutatok be a gazdag gyűjteményemből. Közöttük települések történeti példái és párhuzamos határnevek egyaránt találhatók. Településnevek, 1443: Poss. *Selkethew*, 1458: *Selke*, Csánki korában *Zsejke*, egy pusztá neve Győr megyében; 1471: *Wamosywth*, *Wamos* (Cs. III, 562); 1263: *Lekenczethw*, 1383: *Lekenche* (Cs. V, 718); 1434: *Jobagzenthmiklos*, *Jobagh* (Cs. II, 202); 1406: Poss. *Fornazenthmiklos*, *Fornazenthmiclos*, 1459: *Farnazenth Miklós* 1481: *Forna*; ma *Forna* néven határt jelölt Csákvártól D-re (Cs. III, 329; Fejér m.). 1389: *Iwankasentgeurg*, 1511: *Iwanka* (Cs. II, 284); 1259—66/XIV. sz.: *Wrdugbarazdaya*, 1294: *Barazda* (Gy. I, 281); *Zumbathel*, 1367: *Zonbath* (Cs. III, 112); *Zoruosholm*, ma *Szarvas* (Gy. I, 513); 1320: *Fridmanvágása* (Cod Dipl. VIII, 5. 113), Cs. korában *Fridman* (és Hnt. 1913), majd a kis község kivatalosan megállapított neve *Frigyevágása* (Hnt. 1913). A határnevek is a legkülönbözőbb alapelemeket vesztetik el, *Bikakút — Bikaólkút* (Heves 35/15), *Csaszar laposs — Csaszar* (uo. 25/185), *Kőröséri erdő — Kőrösi erdő* (Sz. 53), *Török-asszony — Asszony* (Heves 33/135; egy barátot szerető asszony kővé vált) stb.

JEGYZETEK

- [1] Vö. ZLINSZKY ALADÁR, Stilisztika és verstan. Bp. 1914. 201; FÁBIÁN—SZATHMÁRI—TERESTYÉ-NI, A m. stilisztika vázlata 1958. 268.
- [2] Vö. MMNyR. I, 447; HORGER ANTAL, A nyelvtud. alapelvei. Bp. 1926. 81.
- [3] KOCH, M. BzN. 15 (1964), 22—26.
- [4] BACH A., Deutsche Namenkunde. Heidelberg 1953. II/1, 262. §.
- [5] Uo. 261. §.
- [6] Flurnamenkunde.
- [7] Deutsche Ortsnamenkunde. 1927. 60.
- [8] A toponimiai nevek tanulmányozásának módszereiről. Vop. Jaz. VI. [1959]: 43.
- [9] Les noms de lieux 58.
- [10] Nyárádmente földrajzi nevei 48.
- [11] Uo. 12.
- [12] Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből. (Nyelvtud. Ért. 40) Bp. 1964. 327—9.
- [13] Vö. SZABÓ ISTVÁN, A falurendszer kialakulása Magyarországon, Bp. 1966: 134.
- [14] Vö. KÁZMÉR i. m. 99.
- [16] ICZKOVITS EMMA, Az erdélyi Fehér megye a középkorban Bp. 1939. 17.
- [17] A „falu” a magyar helynevekben 97, 99.
- [18] SZABÓ i. m. 37—8.
- [19] ICZKOVITS i. m. 16; ZIMMERMANN—WERNER, Urkundenbuch. Hermannstadt, 1892—1937. I, 139.
- [20] ORTVAY II. 638.
- [21] SZABÓ i. m. 7, 36.
- [22] Háromszék vármegye, Emlékkönyv (szerk. POTSA JÓZSEF) Sepsiszentgyörgy 1899, 17.
- [23] Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország VII. kötet 345, 366.
- [24] JAKÓ ZSIGMOND, Bihar megye a török pusztítás előtt. Bp. 1940, 302.
- [25] MEZŐSI KÁROLY, Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében Bp. 1943, 123, 246.
- [26] Vö. SZABÓ i. m. 51—2.
- [27] FEKETE NAGY ANTAL, A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Bp. 1934. 84—5.
- [28] SZABÓ i. m. 7, 36.
- [29] SZABÓ i. m. 142.
- [30] i. m. 99.
- [31] SZTF. Tud. Közl. 1966, 71.
- [32] Vö. KÁZMÉR i. m. 68.
- [33] KNIEZSA, Keletmagy. 184.
- [34] KNIEZSA, A párhuzamos helynévadás 47.
- [35] SZABÓ i. m. 136.
- [36] KNIEZSA i. m.
- [37] KNIEZSA i. m. 127; BÁRCZI, Szókincs² 155.
- [38] KNIEZSA, Keletmagy. I. 138—9; BÁRCZI, Szókincs² 161; SZABÓ i. m. 151, 426.
- [39] HORNYIK JÁNOS, Pusztaszer ... tört. Kecskemét, 1865, 158.
- [40] KNIEZSA, Keletmagy. I. 128.
- [41] Vö. SZABÓ i. m. 136.
- [42] SZABÓ T. ATTILA, MNy XXXVI (1940); 127—9.
- [43] EtSz., MELICH: MNy. XIII (1916): 18; HORGER: FE. IX, 42; VIRÁGH RÓZSA, Magyar helység-nevek eredete. Szeged, 1931, 31.
- [44] BELÉNYESI MÁRTA, Ethn. LXV (1918): 394 kk.; TÁLASI, A. Kiskunság népi állattartása. Bp. 1936. 110.
- [45] KNIEZSA, Keletmagy. 128.
- [46] SZABÓ i. m. 51—4.
- [47] Vö. EPERJESSY KÁLMÁN, A magyar falu tört. Bp. 1966, 100.
- [48] Vö. BASH, A., II, I, 384; II, 2, 521.
- [49] Vö. INCZEFI, Makó 59.

Forrásrövidítések: Cs. = Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I—II, V. Bp. 1890—1913; VI—VIII, IX. — Gy. = Györffy György, Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza. I. Bp. 1963. — Hnt. = Helységnévtár. — Blh. = Mező András. A baktalórántházi járás földrajzi nevei. Nyíregyháza, 1967. — Heves = Heves megye földrajzi nevei I. Az egri járás. Közzétette Pelle Béláné. Bp. 1970. — Makó = Inczeffi Géza, Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata. Bp. 1970. — Sz. = Inczeffi Géza, Szeged környékének földrajzi nevei. Bp. 1960. — Z. = Zala megye földrajzi nevei. Kiadja Zala megye tanácsának végrehajtó bizottsága. Zalaegerszeg 1964.

ОБ ЭЛИЗИИ В ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НАЗВАНИЯХ

Г. Инцефи

Среди изменений в географических названиях важное место занимает элизия, которая характеризуется выпадением одного элемента из звуковой оболочки слова в процессе развития. Описание элизии даётся в ряде работ по венгерской топонимике. Автор исследует явление элизии на материале географических названий, встречающихся в разных языковых областях. Собранный материал группируется в зависимости от основного выпадаемого элемента. Указываются причины выпадения элементов: 1, изменение основы наименования (например, название поселения превращается в название участка земли), 2, укорачивание в результате естественного, внутреннего изменения.

ÜBER DIE ELISION DER ON

[Von G. Inczeffi]

Eine der wichtigen Formen der Änderung der ON ist die Elision, das daraus besteht, dass aus dem On irgendein Element im Laufe der Entwicklung ausfällt. Die Fachliteratur der Namenkunde hält diese Änderung in Evidenz, auch in der ungarischen Literatur gibt es einige grundlegenden Artikel über die Elision der Namen irgendeiner Gegend. Der Verfasser stellt auf grösserem aus mehreren des Sprachgebietes stammenden Material die Erscheinung dar. Den Stoff gruppiert er nach den GW-n, und analysiert den Grund der Elision der einzelnen GW. Dieses kann meistens auf zwei Motive zurückgeführt werden: Der elliptische Name ist die Folge dessen, dass sich der Grund der Namensgebung veränderte (zB. aus einem Siedlungsnamen wurde ein FN nach dem Verfall der Siedlung), andere Namen verkürzen sich infolge der inneren Bewegung der Namen.